
A critique to annotation of the Nafsat al-masdour (1)

Seyed Ali Sohrabnejad ; Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Izeh Branch, Islamic Azad University, Izeh, Iran

1. Introduction

Persian-speaking poets and writers over the past centuries have left very valuable texts for the benefit of all. Some of these works are truly unique and unrepeatable. One of them is the very valuable book Nafsat al-Masdour. The author of this book was "Shahab al-din Mohammad ibn Ahmad, the secretary of Khurandizi Zidari Nesvi, the secretary of Sultan Jalal al-din Kharazmshah. He joined the camp of Sultan Jalal al-din and from 622 AH he became the owner of the composition court of that warrior sultan and remained in this position until 628 [the year of Jalal al-din's death]. He wrote the book Nafsat al-Masdour with an ornate composition around 632 ". (Safa, 1364: 3/246)

One of the features of Nafsat al-Masdour book is that it has many protesting sentences. Cyrus Shamisa writes in this regard, quoting Amir Hassan Yazdgerdi: "In the sentence structure of the book, after observing the verbal and spiritual innovations, it is as if the image of the seven authors was intended. There are many protesting sentences that sometimes make the word uneven and obligatory and possibly convincing, and It makes the phrase so difficult to understand that it forces him to re-read the sentence tow and three times to get the meaning." (Shamisa, 1387: 142)

In the early fifties, the correction and annotation of the glorious book Nafsat al-Masdour was completed by the efforts of the honorable scientist Amir Hassan Yazdgerdi. The main question of the research is whether there are still ambiguities and problems in Master Yazdgerdi's comments on Nafsat al-Masdor? In response, it should be said:

* Corresponding author.

E-mail: sohrabnejhad@yahoo.com.

Date received: 30/06/2020

DOI: 10.22103/JLL.2021.16124.2808

Date accepted: 16/04/2021

Despite the wise explanation and exemplary accuracy of Master Yazdgerdi, due to the complexity and weight of the text of the book, there are still some ambiguities and controversial points in this work.

2. Methodology

In the mentioned topics, the subject matter is discussed first; After that, the opinion of the honorable commentator is mentioned, then by the method of description and analysis and by referring to reliable sources and expressing the argument, the preferred meaning and the correct aspect of the article are explained.

3. Discussion

In this article, some of the explanations of Professor Amir Hassan Yazdgerdi on Nafsat al-Masdour have been criticized and analyzed. The author's purpose in writing this brief is to remove some of the remaining ambiguities with the help of authoritative sources and providing similar examples from other texts, and the necessary arguments.

In this part of the research, about the nine articles from the text of the mentioned book, which need to be reviewed from the perspective of annotation, have been brought, and as mentioned before, an attempt has been made to cite reliable sources and rely on the opinions of experts and with the necessary discussion and evidence, it is provided more accurate opinions on the mentioned issues. First, the desired point is raised, then the opinion of Professor Yazdgerdi is expressed, then the necessary critique and explanations are provided.

The material under review and evaluation is divided into three categories: 1- Some cases are devoted to the description and explanation of contents that have not been clarified in the description of Nafsat al-Masdour; In other words, in such discussions, he discusses about words from the text of the book Nafsat al-Masdour, which the honorable commentator has explained in non-intended meanings. 2- In some cases, the translation of some Arabic verses and poems is criticized and analyzed; This topic is dedicated to Arabic sentences that the commentator of the book Nafsat al-Masdour did not translate correctly. 3- The last case is about the incorrect reference of some of the verses that are used in the text of the book; The narrator of Nafsat al-Masdour has mentioned about 24 cases in

the margins of the mentioned book, referring to the verses of the Holy Quran incorrectly. An attempt has been made to discuss and critique in this article about the controversial points of the pages of the book respectively.

4. Conclusion

According to the present research, the annotation of the book *Nafsat al-Masdour* has been criticized and analyzed by Professor Yazdgerdi. After critique and analysis of the points discussed and the use of various sources and theories and the presentation of the necessary arguments, the correct aspect of the discussions is presented, which its results are:

- 1). P. 6, Q 6: The word "leg" here literally means "height and length"; And it does not mean "hardship".
- 2). P. 16, Q 8: The verb "A'ana" in the above verse must be translated into the past tense.
- 3). P. 19, Q 1: The word "Abkar" means victorious and destructive blows in wars; Not in the sense of maidens.
- 4). P. 19, Q 5: The word "autar" [first] means "bows" or figuratively "bow"; Not in the sense of malice.
- 5). P. 26, Q 5: The above verse means that: its walls had collapsed on its ceilings; The irony is that it was completely destroyed.
- 6). Page 32, Q 8: The phrase in question must be edited and marked correctly.
- 7). Pp. 66-65: The phrase in the sentence in question means that: in those days of famine, due to the struggle for survival and to reach bread, human lives were taken.
- 8). The number of verses in 24 cases is not reported correctly in the footnote of the book.

Keywords: Criticism, Argument, Explanation, *Nafta al-Masdour*, Zaidari Nesavi.

Keywords: Criticism, Argument, Explanation, *Nafta al-Masdour*, Zaidari Nesavi.

References [in Persian]:

Ansarian, Hossein. (2012). *Translation of the Holy Quran*. second edition. Qom: Religion of Knowledge.

- Joeeni, Alaa al-Din Atamalak.(2008). *History of Jahangisha Jovini*.
By the care and explanation of Ahmad Khatami. First Edition.
Tehran: Scientific publication.
- Khordandzi Zidari Nesvani,Shahab al-Din Mohammad. (2002). *Nafsat al-masdour*. Correction and explanation by Amir Hassan Yazdgerdi. second edition. Tehran: Toos Publications.
- Dehkhoda, Ali Akbar. (1958). *Dehkhoda dictionary*. Under the supervision of Mohammad Moin. 15 vols. Tehran: Dictionary organization.
- Razi, Abolfotuh. (1987). *Tafsir Rawd al-Jannan and Ruh al-Jannan in Tafsir al-Quran*. Research: Mohammad Jafar Yahaghi and Mohammad Mehdi Naseh. Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation.
- Shamisa, Sirus. (2008). *Prose Stylistics*. Twelfth edition. Tehran: Mitra Publishing.
- Safa, Zabihallah. (1984). *Treasure of speech*. fourth edition. Tehran: Amirkabir Publications.
- Tabatabai, Seyed Mohammad Hossein. (1995). *Translation of Tafsir Al-Mizan*. Translation: Seyed Mohammad Baqir Mousavi Hamedani. 20 vols. Fifth Edition. Qom: Islamic Publications Office of Qom Teachers Association.
- Tayyib, Seyed Abdul Hossein.(1999). *Atib Al-Bayan Fi Tafsir Al-Quran*. second edition. Tehran: Islam Publications.
- Judge Tabatabai, Hassan.(1969). "Some Considerations on Correcting Nafsat al-Masdour." *Journal of the Faculty of Literature and Humanities, University of Tabriz*. No. 86. Attached to Nafsat al-Masdour Yazdgerdi. Pp69-1
- Qaraati, Mohsen. (2004). *Interpretation of light*. Eleventh edition. Tehran: Cultural Center for Lessons from the Quran.
- Meshkini, Ali. (2012). *Translation of the Holy Quran*. First Edition. Qom: Quran Printing and Publishing Center of the Islamic Republic of Iran.
- Masoumi, Jahangir. (1983). *The plural of maxim*. First Edition. Bija. Islamic Revolution Culture Publications.
- Ma'loof, Lewis. (2001). *The Great New Comprehensive Culture (Translated by Al-Monajjid)*. Translation with additions by Ahmad Sayyah. Third edition. Tehran: Islam Publications.
- Moein, Mohammad (1996). *Persian culture*. Ninth edition. Tehran:

Amirkabir Publications.

Makarem Shirazi, Nasser et al. (1995). *Sample Interpretation*. Twelfth edition. Tehran: Dar al-Kitab al- Islamiyya Publications.

Mousavian, Seyed Shahrokh. (2018). "*Investigation of some ambiguities and errors in the description of Yazdgerdi on Nafsat al-Masdour*". Journal of Persian Literature Prose Research, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University, Kerman. Year 21. No. 44. pp. 169-151

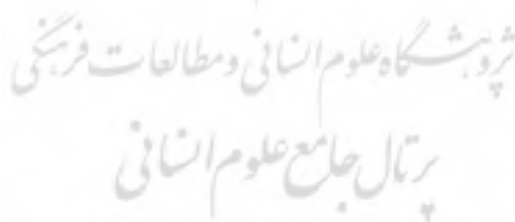
Mousavi Garmaroodi, Seyed Ali. (2005). *Translation of the Holy Quran*. second edition. Tehran: Qadyani Publications.

Meybodi, Abolfazl Rashiduddin.(1992) *Discovering the secrets and the number of abrasions*. By the care of Ali Asghar Hekmat. Fifth Edition. Tehran: Amir Kabir Publications.

Nikpanah, Mansour. (2018). "*A Critique of the Explanation of a Few Sentences in Nafsat al- Masdour*." Journal of Persian Literature Prose Research, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University, Kerman. Year 21. No. 43. pp. 214-199.

References [in Arabic]:

Ibn Manzoor, Mohammad. (1993). *Arabic language*. Third edition. Beirut: Dar Sader.

نشریه نثر پژوهی ادب فارسی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان
سال ۲۴، دوره جدید، شماره ۴۹، بهار و تابستان ۱۴۰۰

نقدی بر تحشیه نفثة المصدور (۱)

(علمی - پژوهشی) *

دکتر سید علی سهراب‌نژاد^۱

چکیده

در این مقاله، توضیحات استاد امیرحسین یزدگردی بر نفثة المصدور، نقد و تحلیل شده است. با وجود هنرنمایی عالمانه استاد یزدگردی، به دلیل سنگینی و پیچیدگی متن کتاب، نکاتی همچنان مبهم مانده بود، که نقد و بازکاوی شد: برخی مواقع، شرح مفردات و جملات فارسی در بوتۀ نقد و پژوهش قرار گرفت؛ در پاره‌ای موارد، واژه‌ها و جملات عربی و قرآنی بحث و بررسی شد؛ تصحیح برخی واژه‌ها نیز نقد و ارزیابی شد؛ نشانه‌گذاری که گاهی معنای جمله را به ناراستی سوق می‌داد، بررسی و اصلاح شد؛ نکته پایانی این مقاله، مربوط به ارجاع نادرست شماره بسیاری از آیات است که در متن کتاب استفاده شده است. در مباحث یادشده، نخست مطلب مورد نظر مطرح می‌شود؛ پس از آن، نظر شارح ارجمند ذکر شده، سپس به روش توصیف و تحلیل و با استناد به منابع معتبر و بیان استدلال، معنای ارجح و وجه درست مطلب به عنوان هدف اصلی این مقاله تبیین می‌شود. ضرورت انجام این پژوهش، ارزشمندی و برجستگی متن نفثة المصدور به عنوان منبع درسی برای دانشجویان مقطع دکتری رشته ادبیات فارسی و برطرف کردن برخی از اشکالات در تحشیه آن است.

^۱ تاریخ ارسال مقاله: ۱۳۹۹/۰۴/۱۰

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۰۱/۲۷

۱-استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ایذه، دانشگاه آزاد اسلامی، ایذه، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: seyedali.sohrabnejhad@yahoo.com.

DOI: 10.22103/JLL.2021.16124.2808

واژه‌های کلیدی: نقد، استدلال، تحشیه، نفثه‌المصدور، زیدری نسوی.

۱- مقدمه

شاعران و ادیبان فارسی‌زبان طی سده‌های گذشته، متون بسیار ارزشمندی برای بهره‌مندی همگان بر جای گذاشتند. برخی از این آثار حقیقتاً بی‌همتا و تکرارناشدنی‌اند. یکی از آن‌ها، کتاب بسیار ارزشمند نفثه‌المصدور است. نویسنده کتاب نفثه‌المصدور «شهاب‌الدین محمد بن احمد منشی خرندزی زیدری نسوی منشی سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه بود. وی... به اردوگاه سلطان جلال‌الدین پیوست و از سال ۶۲۲ هجری صاحب دیوان انشاء آن سلطان جنگجو شد و تا سال ۶۲۸ [سال وفات جلال‌الدین] در این سمت باقی بود. کتاب نفثه‌المصدور را با انشاء مزین در حدود ۶۳۲ نگاشت.» (صفها، ۱۳۶۴: ۲۴۶/۳)

از ویژگی‌های کتاب نفثه‌المصدور داشتن جمله‌های معترضه فراوان است. سیروس شمیسا در این باره به نقل از امیرحسن یزدگردی می‌نویسد: «در جمله‌بندی کتاب، پس از مراعات بدایع لفظی و معنوی که گویی وجهه‌همت مؤلف بدان مقصود بوده است، وجود جمله‌های معترضه بسیار است که گاه کلام را ناهموار و متکلف و احیاناً معقد فرا می‌نماید و فهم عبارت را چنان دشوار می‌سازد که وی را برای دریافت معنی مراد مجبور می‌کند تا مطالعه جمله را دوباره و سه‌باره از سر گیرد.» (شمیسا، ۱۳۸۷: ۱۴۲)

۱-۱- بیان مسئله

در اوایل دهه پنجاه، تصحیح و حاشیه‌نویسی کتاب فاخر نفثه‌المصدور به همت فرزانه ارجمند استاد امیرحسن یزدگردی به پایان رسید. پرسش اصلی پژوهش این است که آیا در تعلیقات استاد یزدگردی بر نفثه‌المصدور هنوز ابهامات و اشکالاتی وجود دارد؟ در پاسخ باید گفت: با وجود تحشیه عالمانه و دقت نظر مثال‌زدنی استاد یزدگردی، به دلیل پیچیدگی و سنگینی متن کتاب، هنوز برخی ابهامات و نکات بحث‌انگیز در این اثر به چشم می‌خورد. هدف نگارنده از نوشتن این مختصر، آن است تا با کمک منابع معتبر و آوردن نمونه‌های مشابه از دیگر متون، و استدلال‌های لازم، اندک ابهامات باقی‌مانده را برطرف سازد. ابتدا نکته مورد نظر مطرح، پس از آن نظر استاد یزدگردی بیان می‌شود، سپس نقد و

توضیحات لازم ارائه می‌گردد. ساختار مقاله بدین گونه است که برخی از موارد به شرح و تبیین مفرداتی اختصاص دارد که در تحشیه نفثة المصدور به روشنی نیامده است. در چند مورد هم به نقد و تحلیل ترجمه برخی آیات و اشعار عربی پرداخته می‌شود. مورد پایانی هم درباره ارجاع نادرست شماره برخی از آیاتی است که در متن کتاب به کار رفته است. سعی بر این بوده تا نکته‌های بحث‌برانگیز به ترتیب صفحات کتاب، در این مقاله مطرح و نقد و تحلیل شود.

۱-۲- پیشینه تحقیق

تا کنون مقالات و کتاب‌های زیادی درباره کتاب نفثة المصدور نوشته شده، اما در زمینه نقد تحشیه استاد یزدگردی، مقاله‌های محدود و معدودی نگاشته شده است که از این قرارند:

۱- نخستین مقاله با عنوان «ملاحظات چند در باب تصحیح نفثة المصدور» متعلق به حسن قاضی طباطبایی است که در سال ۱۳۴۸ در زمان حیات مرحوم یزدگردی در نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز به چاپ رسیده است؛ البته شارح کتاب نفثة المصدور، این مقاله را با نقد و بررسی آن در پایان کتاب آورده است. در این مقاله ۵۳ نکته از این کتاب، مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

۲- مقاله دوم با عنوان «نقدی بر شرح چند جمله در نفثة المصدور» از منصور نیک‌پناه است که سال ۱۳۹۷ در مجله نشر پژوهی ادب فارسی به چاپ رسید. در این مقاله، شش نکته درباره شرح و تصحیح استاد یزدگردی بر نفثة المصدور، نقد و واکاوی شده است.

۳- مقاله سوم با عنوان «بررسی چند ابهام و خطا در شرح یزدگردی بر نفثة المصدور» از سید شاهرخ موسوی است که آن نیز در سال ۱۳۹۷ در مجله نشر پژوهی ادب فارسی به چاپ رسیده است. در این مقاله، ۱۱ نکته از کتاب نفثة المصدور، نقد و بازنگری شده است.

با عنایت به این که نگارنده، مقالات یادشده را مطالعه کرده است و با مطالب آن‌ها آشنایی دارد، به زحمات پژوهشندگان این آثار، ارج می‌نهد؛ اما مقاله حاضر از نظر محتوایی با آن‌ها کاملاً متفاوت است؛ یعنی مطالبی را مورد واکاوی و تحلیل قرار داده، که در پژوهش‌های مشابه یافت نمی‌شود؛ نکته دیگر این که در پژوهش‌های یادشده،

عبارات عربی از نظر معنایی کمتر مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته، حال آن که در این وجیزه، عبارات عربی نیز مورد نقد و پژوهش واقع شده است.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

با عنایت به نثر ادیبانه و پرجاذبه نفثة المصدور و در عین حال پیچیدگی و ابهامات آن و مراجعات مکرر علاقه‌مندان، به‌ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی به این اثر، نقد و بازکاوی تحشیه آن، ضروری به نظر می‌رسد.

۲- بحث و تحلیل

در این بخش از پژوهش، حدود نه مطلب از متن کتاب نفثة المصدور که از منظر تحشیه، نیاز به بازنگری دارد، آورده شده است. چنانچه پیش از این اشاره شد، سعی بر این است که با استناد به منابع موثق و استمداد از آراء صاحب‌نظران و با بحث و ادله لازم، نظرات درست‌تر درباره مطالب یادشده ارائه گردد. ابتدا نکته مورد نظر مطرح، پس از آن نظر استاد یزدگردی بیان می‌شود؛ سپس نقد و توضیحات لازم ارائه می‌گردد.

مطالب مورد نقد و ارزیابی به سه گونه تقسیم می‌شود: ۱- برخی از موارد به شرح و تبیین مفرداتی اختصاص دارد که معنای آن در تحشیه نفثة المصدور به روشنی نیامده است؛ به عبارت دیگر، در این گونه از مباحث، واژه‌هایی از متن کتاب نفثة المصدور که شارح ارجمند در معانی غیر مورد نظر تبیین کرده، بحث می‌کند. ۲- در چند مورد هم به نقد و تحلیل ترجمه برخی آیات و اشعار عربی پرداخته می‌شود؛ این مبحث اختصاص دارد به جملات عربی که شارح کتاب نفثة المصدور آن را به درستی ترجمه نکرده است. ۳- مورد پایانی هم درباره ارجاع نادرست شماره برخی از آیاتی است که در متن کتاب به کار رفته است؛ شارح نفثة المصدور حدود ۲۴ مورد در حاشیه کتاب یادشده، ارجاع به آیات قرآن کریم را به نادرستی ذکر کرده است. سعی بر این بوده تا نکته‌های بحث‌برانگیز به ترتیب صفحات کتاب، در این مقاله مطرح و نقد و تحلیل شود.

۲-۱- ص ۶، س ۲-۵

«اما چه کنم، که ایام مصابرت در درازی گویی از روز محشر زاده، و اعوام مهاجرت هم بالای ساقِ قیامت افتاده: وَ إِنِّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۶) بحث درباره معنای واژه «ساق» در جملات بالاست که در حاشیه کتاب نفثة المصدور چنین تحلیل شده:

«اعوام مهاجرت... الخ مراد از این عبارت بر فرض صحّت نسخه، محتمل است چنین باشد که: سالهای مهاجرت در شدّت تعب و سختی و رنج با قیامت برابر افتاده و معادل گشته است. از «ساق» در اینجا ظاهراً شدّت و سختی اراده شده است. (رک: «تفسیر مجمع البیان» ذیل آیه شریفه اَلْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (سوره ۷۵ آیه ۲۹) ج ۵ ص ۴۰۱ و تفسیر ابو الفتح رازی ج ۱۰ ص ۱۷۷-۱۷۸ ذیل آیه مذکور) و از «هم بالا»، «هم قامت» مراد است، و در اینجا ظاهراً توسعاً در معنی معادل و برابر بکار رفته است.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۳۴)

به دلایل زیر، واژه «ساق» در اینجا به معنی «شدّت و سختی» نیست، بلکه مجازاً در معنای «درازی و بلندی» آمده است:

۱- زیدری نسوی پس از حمله‌ی مغول به ایران، حقیقتاً مدّت طولانی در حال مهاجرت بوده است؛ بنابراین «اعوام مهاجرت»، یعنی «سالهای مهاجرت خود» را معادل طول قیامت شمرده است.

۲- واژه «ساق» در عبارت مورد بحث، هیچ ارتباط معنایی یا تلمیحی به آیه شریفه اَلْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ندارد. زیرا این آیه منحصرأ درباره حالات محتضر موقع جان دادن است که «دست و پا می‌زند و دارد جان می‌کند و پا به پا می‌مالد و به یکدیگر پیچیده می‌شود» (طیب، ۱۳۷۸: ۳۰۵/۱۳) و ارتباطی با طول قیامت کبری ندارد.

۳- با وجود آنکه برای بیان سختی بعضی از امور، به قیامت مثل می‌زنند اما در اینجا از قیامت، بلندی و طولانی بودن زمان آن مورد نظر است؛ همچنان که در جمله‌ای قرینه در آغاز همین پاراگراف، زیدری نسوی صراحتاً به این نکته اشاره دارد: «اما چکنم، که ایام مصابرت در درازی، گویی از روز محشر زاده.» در متون شعری نیز گاهی از «بلندی و طویل بودن قیامت» شعر گفته‌اند؛ چنانکه مولوی سروده است:

«گناه این بود افتادم به عشقی چو صد روز قیامت در درازی.»

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۳۴)

۴- آیه‌ای به دنبال مطلب مورد بحث آمده: «وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ» یعنی: «یک روز نزد پروردگار تو همانند هزار سال از سال‌هایی است که شما می‌شمارید.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۴/۱۲۸)

این آیه نیز، بر طولانی بودن و درازنایی قیامت دلالت دارد. حتی برخی از مفسران مانند علامه طباطبایی بلندای روز قیامت را بر مبنای آیه دیگر قرآن کریم، پنجاه هزار سال می‌دانند: «تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ» منظور از روزی که مقدارش پنجاه هزار سال است، به طوری که از سیاق آیات بر می‌آید، روز قیامت است.» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۲۰/۸) بنابراین، در بحث یادشده، طولانی بودن زمان قیامت در نظر است نه سختی و تعب آن.

۵- در ادبیات فارسی، برای واژه «ساق» و ترکیبات مرتبط با آن، نمونه‌های دیگری وجود دارد که بیانگر این معناست که واژه ساق در چنین مواردی به معنای «بلندی و درازی» است:

صائب تبریزی در بیتی کلمه «ساق» را به معنی «پایه و بلندی» به کار برده است:

گر بیفشارند پای خامه را ارباب فکر زود با عرش برین هم ساق می‌گردد سخن

یا در بیت ذیل از امیر معزی، ساق در ساق [کسی] ساییدن، کنایه از هم‌قامت بودن، هم‌بلندا بودن:

بلند قدر تو اگر صورتی شود بمثل ز بس بلندی، در ساق عرش ساید ساق.

(دهخدا، ۱۳۳۷: ذیل واژه ساق)

با توجه به توضیحات مطرح شده، کلمه «ساق» در اینجا مجازاً به معنای «بلندی و درازی» است، نه «تعب و سختی». بنابراین، جمله «...و أعوام مهاجرت هم بالای ساق»

قیامت افتاده...» را باید چنین گزارش کرد: سال‌های [طولانی] مهاجرت من، برابر درازنای قیامت است.

۲-۲- ص ۱۶، س ۸-۷

«طلسمی که در مدّت ششماهه غیبت، وزیر «وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ» بر هم نهاده بودند، بیک هفته بر هم شکست.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۶)

شارح ارجمند، عبارت قرآنی «وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ» را چنین ترجمه کرده است: «یاری می‌کنند او را بر آن دیگران.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۴۷)

پر واضح است که فعل «أعان» از نظر زمانی بر گذشته دلالت دارد، اما در حاشیه کتاب به مضارع ترجمه شده، این در حالی است که عبارات فعلی «بر هم نهاده بودند» و «بر هم شکست» در متن یادشده، تاکید بیشتری بر ماضی بودن فعل «أعان» دارد.

مترجمان قرآن کریم نیز این مطلب را تایید می‌کنند:

«و کافران گفتند: این [قرآن] چیزی نیست جز دروغی که [پیامبر] آن را از پیش خود ساخته و دیگران او را بر ساختن آن یاری داده‌اند، ...» (انصاریان، ۱۳۸۳: ذیل آیه)

«و کافران گفتند: این (قرآن) جز دروغی نیست که (پیامبر) خود بر ساخته است و گروهی دیگر او را در آن یاری رسانده‌اند...» (گرمارودی، ۱۳۸۴: ذیل آیه)

«و کسانی که کفر ورزیدند گفتند: این (قرآن) جز دروغی نیست که آن را خود (محمد صلی الله علیه و آله) بافته و گروهی دیگر (از یهودیان) نیز او را بر آن یاری کرده‌اند! ...» (مشکینی، ۱۳۸۱: ذیل آیه)

۲-۳- صص ۱۹-۱۸

«کو آن پادشاه که از سربازی بگویی بازی نپرداختی؟! و از آبکار و غون، آبکار و غونِ حرب را شناختی؟! ...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۹-۱۸)

«آبکار-۱۴/۱۸، ۱/۱۹: جمع بگر: دوشیزه، دختر یا پسر. مقدمه الادب، دوشیزه. منتهی

الارب، اینجا در معنی مصطلح کنونی بکار رفته است.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱، ۳۵۶)

چنانکه گذشت، استاد یزدگردی در بخش فرهنگ لغات کتاب نفثة المصدور، واژه «أبکار» را - که دو بار در متن آمده - در هر دو مورد به یک معنا [= دوشیزه] آورده است: حال آن که چنین نیست و «أبکار» دوم، معنایی متفاوت و جداگانه دارد. دلایل:

۱- فقط «أبکار» نخست، به معنای دوشیزه یا دختر است و «أبکار» دوم، به قرینه واژه «حرب» - در بخش پایانی جمله - جمع «بکر»، به معنای ضربات برنده و نابودکننده در جنگ هاست؛ چنان که در لغت نامه هم این معنا آمده است:

«بکر، بالكسر، أى قاطعاً لا تُثنى. و فى الحدیث: كانت ضرباتُ علی، علیه السلام، أبكاراً إذا اعتلَى قَدٌّ و إذا اعتَرَضَ قَطٌّ. و فى رواية: كانت ضرباتُ علی، علیه السلام، مبتكراتٍ لا عُونا: أى أن ضربته كانت بكاراً یقتلُ بواحدةٍ منها لا یحتاج أن یعيد الضربة ثانياً و العون: جمع عوانٍ هی فى الأصل الكهله من النساء و یریدُ بها هاهنا المثناة.» (ابن منظور، ۱۹۸۸: ۸۱/۴)

ترجمه: «بکر»، به کسر اول، یعنی [ضربه] برنده که دو بار [در یک موضع] نباشد و در حدیث چنین آمده: ضربات علی علیه السلام، بر آن بودند، آنگاه که از بالا می نواخت، از بالا به پایین نصف می کرد و وقتی به میانه پیکر می زد از میانه می برید. و در روایت آمده: ضربات علی علیه السلام، مبتكرات بودند، نه عُون: یعنی ضربه او قطع کننده بود و با یک ضربه می کُشت و نیاز به ضربه دوم نداشتند. و «عُون»: جمع عوان، در اصل به معنای زن میانسال می باشد و در اینجا منظور «دوتایی» [دو ضربه ای] است.

۲- دلیل دیگر این که: واژه «عُون» در عبارت مورد بحث دو بار آمده، در دو معنای متفاوت که شارح ارجمند در بخش فرهنگ لغات کتاب نفثة المصدور به هر دو معنای آن تصریح کرده است: «عون- ۱/۱۹ در مورد اول، جمع عوان: زن میانه سال ... و در مورد دوم، بقرینه «حرب»، جمع عوان: جنگی که در آن قتال و کُشش هر کورت از کورت پیشین سخت تر و هول خیزتر باشد...» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۴۹۵) این مطلب، مبین آن است که واژه «أبکار» - در بخش پایانی جمله - به قرینه «عُون دوم» [=جنگ پر کشتار]، به معنای ضربات برنده و نابودکننده در جنگ است نه به معنای «دوشیزگان».

۳- واژه «أبکار» در عبارت نخست با واژه «أبکار» در عبارت دوم، صنعت جناس دارد. این از شگردهای نثر فنی، بویژه نفثة المصدور است؛ حال آنکه اگر این دو واژه به یک معنا آورده می شدند، زیبایی و جاذبه کلام از دست می رفت.

۲-۴- ص ۱۹، س ۵-۴

البيضُ همّي لا لذى البيضِ الطلّي و طَلَّابِي الأوتارُ، لا الأوتارُ

(زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۹)

ترجمه بیت بالا در حاشیه کتاب نفثة المصدور، چنین آمده: «وجهه همّت من، شمشیر است نه ملازمتِ زنان سپید گردن و مطلوب من، کین کشی است و خون خواهی، نه (اشتغال بنوای) تار.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۵)

بحث درباره معنای کلمه «أوتار» (اول) است. برای واژه «أوتار» معانی مختلفی در کتاب‌های لغت آمده است. برخی، واژه «أوتار» را جمع «وَتْر» [به فتح تاء] آورده‌اند: «وَتْر- ج: أوتار و وتار: زه کمان. و تَر: طناب، ریسمان، تارهای آلات موسیقی، قوس، زه، چله، پی.» (معلوف، ۱۳۸۰: ۲/۲۱۳۹) و برخی، «أوتار» را جمع «وَتْر» و «وَتْر» [به سکون تاء] دانسته‌اند: «وَتْر، و تَر: انتقام، فرد. ج: أوتار.» (معصومی، ۱۳۶۲: ۳۱۸)

در بیت یادشده، واژه «أوتار» (دوم) به معنی (صدای) سازها و تارها ترجمه شده، که به درستی آمده است؛ اما «أوتار» (اول) در ترجمه، به «کین کشی و خون خواهی» معنی شده، حال آن که برای این معنا، در این موقعیت جای تأمل بیشتری دارد و بایسته و شایسته است که آن را به معنی «زه کمان» (یا زه‌های کمان) یا مجازاً «کمان» بگیریم. دلایل:

در کتاب نفثة المصدور در موارد متعدّد، جمله‌های پی در پی بر معنایی واحد یا مشابه دلالت دارند؛ مصراع اول بیت یادشده چنین آمده: «البيضُ همّي لا لذى البيضِ الطلّي»، یعنی «وجهه همّت من، شمشیر است نه ملازمتِ زنان سپید گردن». مصراع دوم نیز معنایی مشابه با مصراع نخست دارد، یعنی در هر دو مورد، بیان داشته که او میل به خوشی‌ها و لذات ندارد، بلکه علاقه به ابزار جنگ و میدان نبرد دارد. به عبارت دیگر باید گفت: شاعر در آغاز مصراع اول، واژه «بيض» را آورده، که نام یک ابزار جنگی [= شمشیر] است و همّت خود را تماماً متوجه آن دانسته است؛ با همین قرینه، در اوایل مصراع دوم نیز واژه «الأوتار» را ذکر کرده که نام یک ابزار جنگی است و می‌بایست به معنای «زه کمان» یا مجازاً «کمان» ترجمه شود تا زیبایی معنایی و قرینه سازی بیت محقق گردد.

شارح ارجمند نفته‌المصدر در صفحه ۱۵۰ اشاره‌ای به این مطلب دارد که پاره‌ای از مطالب صفحات ۱۸ و ۱۹ نفته‌المصدر به گونه‌ای مشابه در کتاب تاریخ جهانگشای جوینی آمده و جملاتی از آن را نقل کرده است؛ یکی از آن جملات چنین است:

«طَرَبْ أوتار بر طَلَبْ أوتار ترجیح نهاده» و گفته است «(ایضاً، قس: ص ۱۹ س ۵، مصراع: و طلابی الاوتار لا الاوتار)» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۵۰)؛ اما ترجمه‌ی احمد خاتمی شارح جهانگشای جوینی درباره‌ی جمله نقل شده از تاریخ جهانگشا چنین است: «طرب تار را بر طلب زه کمان ترجیح داده بود.» (خاتمی، ۱۳۸۷: ۲۳۰) بنابراین احمد خاتمی نیز در جمله مشابه، کلمه اوتار را به معنی «زه کمان» ترجمه کرده است.

بنابر آن چه گذشت نتیجه می‌گیریم که واژه «اوتار» در بخش پایانی بیت مورد بحث به معنای «زه کمان» یا مجازاً «کمان» است، نه به معنای «کین کشی و خون خواهی».

۲-۵- ص ۲۶، س ۵: خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا (البقره: ۲۵۹)

ترجمه آیه: «افتاده بود بر کازهای آن» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۷۰).

استاد یزدگردی در پاورقی بخش توضیحات نیز کلمه «کازه» را چنین شرح کرده است: «کازه: بفتح زای نقطه دار، مطلق منزل و خانه را گویند عموماً و خانه‌ای که مزارعان از چوب و علف بر کنار زراعت سازند خصوصاً و تالار و عمارت را نیز گویند. (برهان قاطع) رک: (لغت فرس، ص ۴۲۸).» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۱۷۰)

بحث درباره‌ی ترجمه واژه «عُرُوش»، همچنین معنای تمام عبارت قرآنی است: در فرهنگ‌های لغت برای واژه «عرش» که جمع آن «عُرُوش» است معانی متعددی آمده از آن جمله: «تخت، سریر پادشاه، چاه، قوام امر، رکن چیزی، سقف خانه، خیمه، سایبان، هر پوشش که سایه افکند، خانه مکه، رییس، بزرگ قوم، کوشک.» (معلوف، ۱۳۸۰: ذیل واژه عرش) مفسران غالباً کلمه «عُرُوش» در آیه یادشده را جمع «عرش» به معنای سقف خانه و عبارت «خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا» را به معنای ویرانی کامل خانه‌ها و از بین رفتن اهل آن ترجمه و تفسیر کرده‌اند؛ به گونه‌ای که نخست سقف خانه فرو می‌افتد و در پی آن دیوارها بر روی سقف فرو می‌ریزد و این نوعی ویرانی کامل است. نظر دو مفسر در این باره:

«وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا: خاویه از خوی بمعنی سقوط، و عرش بمعنی سقف است یعنی سقف منازل قریه سقوط کرده بود یا جدار آن و دیوارها پس از سقوط سقف بر روی سقف سقوط کرده بود، اشاره به اینکه این شهر بکلی منهدم و خراب شده و تمام اهلس هلاک شده بودند که حضرت عزیر بر این شهر عبور کرد.» (طیب، ۱۳۷۸: ۲۹/۳)

«عُرُوش جمع عرش در اینجا به معنی سقف است و خاویه در اصل به معنی خالی است و در اینجا کنایه از ویران شدن است؛ زیرا خانه های آباد معمولاً مسکونی است و خانه هایی که خالی می شود یا به خاطر ویرانی است و یا بر اثر خالی بودن تدریجاً ویران خواهد شد...» (مکارم شیرازی ۱۳۷۴: ۲/ ۲۹۶)

بنابر آنچه گذشت، واژه کازها (یعنی خانه ها) نمی تواند ترجمه مناسبی برای کلمه «عُرُوش» باشد؛ همچنین تعبیر «افتاده بود بر کازهای آن» ترجمه مناسبی برای «خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا» نیست؛ زیرا چیزی خارج از آبادی بر روی خانه ها نیفتاده بود، بلکه پس از فرو ریختن سقف ها، خود دیواره های خانه ها بر روی سقف ها افتاده بود و این، دلالت بر ویرانی کامل دارد. بنابراین درست تر آن است که «عُرُوش» را به «سقف ها» ترجمه کنیم و تمام عبارت قرآنی را به گونه ای ترجمه کنیم که معنای ویرانی کامل را برساند. ترجمه درست چند مترجم از آیه:

«دیوارهای آن بر روی سقف هایش فرو ریخته (و اجساد ساکنانش پراکنده و پوسیده) بود.» (مشکینی، ۱۳۹۱، ذیل آیه)

ترجمه دیگر: «در حالی که دیوارهای آن بر روی سقف هایش فرو ریخته بود.» (انصاریان، ۱۳۹۱: ذیل آیه)

ابوالفتوح رازی نیز در تفسیر روض الجنان عبارت یادشده را چنین ترجمه کرده است:

«و آن افتاده بود بر سقف هایش.» (رازی، ۱۴۰۸: ق ۲/۴)

۲-۶- ص ۳۲، س ۸-۷

«در آن میانه مرغ نامه بر، ... خبر رسانید که پنجاه طلب از اطلاب ملاعین تاتار، کائها آرکانُ یُدْبِلُ أَوْ هِضَابُ شَمَام، مانند سحاب که لواقح لواجق، آن را بسوابق در رساند،... بر قصد لشکر، بر حدود ارمن گذشتند.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۳۲)

دو نکته ظریف درباره ویرایش سطر دوم از نفثة المصدور وجود دارد: ۱- کسره در پایان «لواقح» و اضافه شدن آن به لواقح؛ ۲- ویرگول پس از «لواقح».

دو مورد یاد شده، موجب جابجایی ارکان جمله و در نتیجه، تغییر در معنای آن می‌شود. در ساختار تصحیح شده، «لواقح» فاعل، «لواقح» صفت مغلوب برای «لواقح» و واژه «آن» مفعول به حساب می‌آید و این‌ها، ساختار نادرستی را تشکیل می‌دهند. حال آن که می‌بایست ویرگول، میان دو واژه «لواقح» و «لواقح» بیاید و کسره اضافی به «لواقح» افزوده شود. در این صورت است که واژه «لواقح»، موقعیت فاعلی خود را در جمله می‌یابد و واژه «آن» مضاف الیه می‌شود. توضیح:

زیدری نسوی - نویسنده کتاب نفثة المصدور - دسته‌های لشکر تاتار را که به هم می‌پیوندند و در نتیجه خون بیگناهان را بر زمین می‌ریزند به تکه‌ابراهایی تشبیه کرده که بادهای بارورکننده [لواقح]، آن‌ها را به هم می‌رساند و پیوند می‌دهد و موجبات ریزش باران را فراهم می‌کند. در این بحث تکیه بر بخش دوم تشبیه، یعنی مشبّه به مرکب است. در این تصویر مرکب، «لواقح» یعنی بادهای بارورکننده یک جزء از تصویر است که باید به صورت جدا نوشته شود؛ «سوابق» یعنی ابرهایی که پیشاپیش می‌آیند و «لواقح» یعنی ابرهایی که در پی آن می‌آیند، و نتیجه آن‌ها یعنی قطرات باران، هر کدام به عنوان اجزایی جداگانه در نظر گرفته شود.

در ویرایش سطر مورد بحث، شارح ارجمند، با گذاشتن کسره اضافی برای «لواقح»، آن را با «لواقح» ترکیب کرده و یک ترکیب وصفی مقلوب به وجود آورده و نقش دستوری «لواقح» را - که در اینجا فاعل است - از بین برده و معنای جمله را دگرگون کرده است. با توجه به این که «لواقح» در جمله بالا فاعل است، این فاعلیت در قرآن کریم بهتر تشریح می‌شود:

وَ أَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ حَجْرٍ ۲۲: «می‌گوید: ما بادهای را فرستادیم در حالی که بارور کننده‌اند (قطعات ابر را به هم می‌پیوندند و بارور می‌سازند).» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴:

۶۰ / ۱۱)

«وَ أَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً... (حجر / ۲۲) و بادهای را برای بارور ساختن (ابرها و گیاهان) فرستادیم... نکته‌ها: کلمه «لواقح» از «لقاح» به معنای بارور کردن ابرها،

از طریق پیوند ابرهای مثبت و منفی است و یا به معنای بارور کردن گیاهان، از طریق انتقال گرده‌های گیاهان است.» (قرائتی، ۱۳۸۳: ۶/۳۲۶)

در کشف الاسرار نیز به باد لواحق یعنی بارور کننده تصریح شده است: «... بوقت ربیع که نظر حق بدنیا رسد و عالم بنازد[،] باد لواحق فرو گشایند، بندهای بسته برگشایند، عروق اشجار را دهن باز کنند تا شاخه های آن از راه عروق آب کشد و میوه لطیف آرد.» (میبدی، ۱۳۷۱: ۵/۱۱-۳۱۰)

بنا به آنچه گذشت، عبارت مورد بحث در نفثة المصدور باید چنین ویرایش شود: «...مانند سحاب که لواحق، لواحق آن را بسوابق در رساند،... بر قصد لشکر، بر حدود ارمن گذشتند.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۳۲)

معنای عبارت مورد بحث: ... مانند ابرها، که بادهای بارور کننده، [تکه‌های] بازپسینش را به [تکه‌های] پیشین، در رساند....

۲-۷- ص ۶۶-۶۵

«در وقتی که جانی بنانی باطل می کردند، و نفّسی بفلسی ضایع می گردانیدند. ضبط و حفاظ چنان مدرّوس گشته، که حقّ و حرّمت گفتی در میان خلق هرگز نبوده است.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۶۶-۶۵)

شرح جمله نخست در حاشیه نفثة المصدور چنین است: «در وقتی که جانی بنانی... الخ: تعبیر «نانی در بهای جانی یا در ازای جانی دادن» تعبیری است هم در زبان محاوره کنونی و هم در ادب فارسی شایع و آشنا بگوش، مولانا گوید: بگشاد حرمدانم، بر بود دل و جانم آنکس که پیش او، جانی به یکی نانی.» (زیدری نسوی، ۱۳۸۱: ۲۵۷)

شارح ارجمند، جمله «در وقتی که جانی بنانی باطل می کردند» را چنین تعبیر و تفسیر کرده است: «نانی در بهای جانی یا در ازای جانی دادن». این تفسیر، برای جمله یادشده، رسا و مناسب نیست؛ زیرا نویسنده نفثة المصدور نمی‌خواهد بگوید که در آن فقر و فلاکت، مردم در پی آن بودند تا جان هم‌نوعانشان را بگیرند، و در ازای آن یک قرص

نان به آنها پرداخت کنند؛ [نان‌دانی در کار نیست، بلکه سخن از جان گرفتن برای رسیدن به نان است].

به عبارت دیگر، این جمله نفثة‌المصدور: «در وقتی که جانی بنانی باطل می‌کردند» به این معناست که: چنان روزگار قحط و پر آشوبی پدید آمده بود که به دلیل تنازع بقاء و برای رسیدن به نانی، جان انسانی را می‌گرفتند؛ به عبارتی ساده‌تر به دلیل قحطی و برای زنده ماندن، نخست جان فرد را می‌گرفتند، سپس نانش را. [= نه این که چیزی بدهند و چیزی بگیرند].

۲-۸- زیدری نسوی برای رونق بخشیدن به سخن خود در جای جای نفثة‌المصدور به آیات مختلفی از قرآن کریم استناد کرده است. شارح ارجمند، شماره سوره‌ها و آیات را در پاورقی متن، آورده است؛ اما متأسفانه در برخی از موارد، شماره آیات به درستی گزارش نشده است، که در ذیل می‌آید:

نفثة‌المصدور	نادرست	درست	نفثة‌المصدور	نادرست	درست
۱- صفحه ۴:	۹۱/۱۹	۹۰/۱۹	۱۳- صفحه ۵۶:	۴۳/۱۳	۴۱/۱۳
۲- صفحه ۱۲:	۵۷/۴	۵۸/۴	۱۴- صفحه ۵۷:	۲۳/۱۸	۲۲/۱۸
۳- صفحه ۱۴:	۱۰/۴	۱۱/۴	۱۵- صفحه ۵۷:	۶۳/۱۸	۶۲/۱۸
۴- صفحه ۱۴:	۱۷۵/۴	۱۷۶/۴	۱۶- صفحه ۶۰:	۱۱۰/۹	۱۰۹/۹
۵- صفحه ۱۷:	۱۲/۱۳	۱۱/۱۳	۱۷- صفحه ۶۲:	۷۴/۴	۷۵/۴
۶- صفحه ۳۱:	۱۹/۹	۱۸/۹	۱۸- صفحه ۶۸:	۱۴۴/۷	۱۴۵/۷
۷- صفحه ۳۵:	۹۴/۴	۹۵/۴	۱۹- صفحه ۸۱:	۱۲/۱۳	۱۱/۱۳

۲۴/۱۸ -	۲۴/۱۸	۲۰- صفحه ۱۰۰:	۴۴/۸	۴۵/۸	۸- صفحه ۳۷:
۲۳					
۱۰۱/۹	۱۰۲/۹	۲۱- صفحه ۱۰۴:	۷۱/۴	۷۰/۴	۹- صفحه ۳۹:
۴۹/۱۸	۵۰/۱۸	۲۲- صفحه ۱۱۱:	۶۰/۸	۶۱/۸	۱۰- صفحه ۳۹:
۵۲/۵	۵۵/۵	۲۳- صفحه ۱۲۴:	۷۹/۷	۷۸/۷	۱۱- صفحه ۳۹:
۳۱/۵	۳۴/۵	۲۴- صفحه ۱۲۵:	۱۱۴/۱۱	۱۱۵/۱۱	۱۲- صفحه ۴۵:

۳- نتیجه گیری

بر اساس پژوهش حاضر، تحشیه کتاب نفثة المصدور به اهتمام استاد یزدگردی، نقد و تحلیل شده است. پس از نقد و واکاوی نکات مورد بحث و استفاده از منابع و نظریه های گوناگون و طرح استدلال های لازم، وجهه درست مباحث، ارائه شده است که حاصل آن از این قرار است:

۱. ص ۶، س ۶: واژه «ساق» در اینجا مجازاً به معنای «بلندی و درازی» است؛ نه «تعب و سختی».
۲. ص ۱۶، س ۸: فعل «أعان» در آیه «وَ أَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخِرُونَ» باید به زمان گذشته ترجمه شود.
۳. ص ۱۹، س ۱: واژه «أبکار» به معنای ضربات برنده و نابود کننده در جنگ هاست؛ نه به معنای دوشیزگان.
۴. ص ۱۹، س ۵: واژه «أوتار» [اول] به معنای «زه های کمان» یا مجازاً «کمان» است؛ نه به معنای کینه کشی.
۵. ص ۲۶، س ۵: آیه «خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا» یعنی دیوارهای آن بر روی سقف هایش فرو ریخته بود؛ کنایه از این که کاملاً ویران شده بود.

۶. ص ۳۲، س ۸: عبارت مورد بحث در نفثه المصدور باید چنین ویرایش شود: «...مانند سحاب که لواقح، لواحِق آن را بسوابق در رساند،... بر قصد لشکر، بر حدود ارمن گذشتند».
۷. ص ۶۶-۶۵: عبارت «جانی بنانی باطل می کردند» به این معناست که: در آن روزگار قحطی، به دلیل تنازع بقاء و برای رسیدن به نانی، جان انسانی را می گرفتند.
۸. شماره آیات در ۲۴ مورد، در پاورقی کتاب به درستی گزارش نشده است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. انصاریان، حسین. (۱۳۹۱). ترجمه قرآن کریم. چاپ دوم. قم: آیین دانش.
۲. جوینی، علاء الدین عطاملک. (۱۳۸۷). تاریخ جهانگشای جوینی. به اهتمام و شرح احمد خاتمی. چاپ اول. تهران: نشر علمی.
۳. خرندزی زیدری نسوانی، شهاب الدین محمد. (۱۳۸۱). نفثه المصدور. تصحیح و توضیح امیرحسن یزدگردی. چاپ دوم. تهران: انتشارات توس.
۴. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۳۷). لغت نامه دهخدا. زیر نظر محمد معین. ۱۵ جلد. تهران: سازمان لغت نامه.
۵. رازی، ابوالفتح. (۱۴۰۸). تفسیر روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن. تحقیق: محمد جعفر یاحقی و محمد مهدی ناصح. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۶. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۷). سبک شناسی نثر. چاپ دوازدهم. تهران: نشر میترا.
۷. صفاء، ذبیح الله. (۱۳۶۳). گنجینه سخن. چاپ چهارم. تهران: انتشارات امیر کبیر.
۸. طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان. ترجمه: سید محمدباقر موسوی همدانی. ۲۰ جلد. چاپ پنجم. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۹. طیب، سید عبد الحسین. (۱۳۷۸). اطیب البیان فی تفسیر القرآن. چاپ دوم. تهران: انتشارات اسلام.
۱۰. قاضی طباطبایی، حسن. (۱۳۴۸). «ملاحظات فی چند در باب تصحیح نفثه المصدور». نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز. شماره ۸۶ پیوست نفثه المصدور یزدگردی. صص ۶۹-۱.

۱۱. قرائتی، محسن. (۱۳۸۳). **تفسیر نور**. چاپ یازدهم. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۲. مشکینی، علی. (۱۳۹۱). **ترجمه قرآن کریم**. چاپ اول. قم: مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران.
۱۳. معصومی، جهانگیر. (۱۳۶۲). **جمع مکسر**. چاپ اول. بی‌جا. انتشارات فرهنگ انقلاب اسلامی.
۱۴. معلوف، لویس. (۱۳۸۰). **فرهنگ بزرگ جامع نوین (ترجمه المنجد)**. ترجمه با اضافات احمد سیاح. چاپ سوم. تهران: انتشارات اسلام.
۱۵. معین، محمد. (۱۳۷۵). **فرهنگ فارسی**. چاپ نهم. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران. (۱۳۷۴). **تفسیر نمونه**. چاپ دوازدهم. تهران: انتشارات دار الکتب الاسلامیه.
۱۷. موسویان، سید شاهرخ. (۱۳۹۷). «بررسی چند ابهام و خطا در شرح یزدگردی بر نفثة المصدور». نشریه نثرپژوهی ادب فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان. سال ۲۱. شماره ۴۴. صص ۱۶۹-۱۵۱.
۱۸. موسوی گرمارودی، سید علی. (۱۳۸۴). **ترجمه قرآن کریم**. چاپ دوم. تهران: انتشارات قدیانی.
۱۹. میدی، ابوالفضل رشید الدین. (۱۳۷۱). **کشف الاسرار و عدّة الابرار**. به اهتمام علی اصغر حکمت. چاپ پنجم. تهران: انتشارات امیر کبیر.
۲۰. نیک پناه، منصور. (۱۳۹۷). «نقدی بر شرح چند جمله در نفثة المصدور». نشریه نثرپژوهی ادب فارسی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان. سال ۲۱. شماره ۴۳. صص ۲۱۴-۱۹۹.

ب) منابع عربی

۱. ابن منظور، محمد. (۱۴۱۴). **لسان العرب**. چاپ سوم. بیروت: دار صادر.